

Zpráva o Josefu Zumrovi a české filosofii¹

Robert Kalivoda

S Pepíkem jsme se setkali v roce 1954 v Kabinetu pro filosofii ČSAV. A od té doby se vytvářelo naše osudové souručenství. Josef Zumr vstoupil do Kabinetu již o rok dříve, a patřil tedy k oné zakladatelské skupině, z níž se toto pracoviště začalo vyvíjet.

Kabinet byl orgánem, který jej ustavil, pověřen úkolem pracovat na dějinách českého myšlení a české filosofie. Axiomatická jednostrannost, s níž byl tento úkol vytyčen před tehdy jediné filosofické pracoviště vrcholné československé vědecké instituce, svědčí o atmosféře první poloviny padesátých let, kdy ČSAV vznikala; a mimoděk svědčí i o určitém mentálním podhoubí, které si novodobé češství nese již od obrozeneckých dob, jakkoliv se později přesmýklo do vod socialismu.

Je pochopitelné, že takto jednostranně pojatý úkol nemohl být tímto pracovištěm dodržován, že se již od počátku Kabinetu musely prosazovat i jiné obory filosofické práce; proto již v roce 1954 existovalo více pracovních skupin, z nichž se později vyvinula různá oddělení.

Ačkoli absolutizační příkaz práce na dějinách české filosofie byl chybný již v samých počátcích Filosofického ústavu, který se zakrátko z Kabinetu vyvinul, byla nicméně práce na dějinách české filosofie, jež se soustředila do oddělení dějin filosofie, vydělivšího se v Ústavu jako samostatná organizační jednotka, krajně naléhavá a žádoucí. Neboť pozitivistické snesení materiálu v této oblasti, které nám zanechala činnost dřívějších generací, mělo sice pro naši práci velký význam a spoluvytvářelo její předpoklady, nedávalo nám však téměř nic pro naplnění programu, jak jsme si jej sami vytyčili.

A při naplňování tohoto programu vznikala a vznikl pracovní kolektiv, v němž od samého počátku zaujal čelné postavení právě Josef Zumr. A při naplňování tohoto programu vzniklo i osudové souručenství nás obou.

Proč osudové? Protože nešlo zdaleka jen o nahrazení pozitivistické heuristiky analytickým a hodnoticím přístupem marxistickým, jenž pro nás pochopitelně znamenal přístup vědecký. Šlo tehdy především a zároveň o to

1 Tato stat' vyšla jako úvodní příspěvek samizdatového sborníku *Na hrázi neobvyklého osudu. Josefu Zumrovi k šedesátinám* (Praha – březen 1988). Tiskem vychází poprvé, s minimálními jazykovými úpravami. © Robert Kalivoda – dědicové. Pozn. red.

ujasnit si zásady tohoto vědeckého přístupu, probojovat je a konkrétně je uplatnit v tvůrčí práci.

XX. sjezd KSSS, který byl prvním časovým mezníkem v postupné renovaci socialistického hnutí v širokém měřítku, vytvořil též poprvé šanci proměnit vědomí o skutečné povaze a smyslu marxismu a socialismu, které bylo do té doby beznadějně menšinovou záležitostí, v reálný sociální faktor. Ovšem nešlo jen o to, že toto vědomí získalo reálnou sociální šanci; šlo především o to, že toto vědomí se muselo konkrétně realizovat.

A při této konkrétní realizaci nešlo zase jen o to, aby původní „čisté“ pozice klasiků marxismu byly očištěny od znetvoření vulgarmarxistické teologie, ale i o to marxismus v pohybu vědecké a teoretické práce dále obohacovat, dotvářet a rozvíjet; neboť představa, že pozice nějakých klasiků všechno již v podstatě vyřešily, je představa protivědecká, je to představa institucionální a institucionalizované teologie.

Nešlo tedy zdaleka jen o problém dějin filosofie, ale o problémy filosofie jako takové; ty jsme si museli od samého počátku v Ústavu a v našem oddělení při nesčetných diskusích, srážkách a bojích ujasňovat a řešit. Prosadili jsme celkem v těchto gründerských dobách názor, že marxismus je otevřený systém, a snažili jsme se tuto zásadu v naší práci – přirozeně s různou mírou zdaru – i uplatňovat. Mluvím-li o marxismu jako otevřeném systému, mám tím na mysli otevřenost jak vůči lidem, tak i vůči novým názorům, které mají inovační náboj a obohacují lidské poznání i ideál lidské emancipace, uskutečňované dějinnou aktivitou člověka.

Jak již bylo zmíněno, v úsilí o reformaci marxismu bylo třeba od samého počátku vést nepřetržitě četné teoretické a ideologické boje, které nás většinou přiváděly do obtížných a náročných situací. Všechno bylo riskantní, protože moc jsme neměli a museli jsme spoléhat na sílu svých argumentů, na účinek svých iniciativ, na reformaci názorového systému, k němuž se hlásí i ti, co jej deformují.

Odtud vznikala i otevřená, kritická a demokratická diskuse jako způsob existence nás samých, tím se vytvářel a vytvořil náš pracovní kolektiv nikoliv jako nějaký povznesený „akademický“ útvar, ale jako kolektiv angažovaný v určitém zápasu.

A čelným reprezentantem i významnou motorickou silou tohoto kolektivu se stal právě Josef Zumr, který zakrátko vedl v oddělení dějin filosofie skupinu pro dějiny české filosofie (ukázalo se přirozeně, že ani dějiny české filosofie nemohou být jedinou a výlučnou náplní práce oddělení dějin filosofie); tato skupina byla hybnou silou a vytvářela hlavní pracovní výsledky jak oddělení dějin filosofie, tak Ústavu jako celku.

Josef Zumr se tak stal jednou z čelných osobností celého Filosofického ústavu od chvíle, kdy tato instituce začala nabírat dech pro svou tvůrčí práci

na přelomu padesátých a šedesátých let. To se pak projevilo i institucionálně v době maximálního rozmachu práce v roce 1968, kdy se J. Zumr stal zástupcem ředitele celého Ústavu a vedl prakticky veškerou konkrétní agendu, na kterou ředitel Ústavu, zaměřený na jiné věci, neměl čas. To trvalo prakticky krátkou dobu, neboť Filosofický ústav vzhledem ke známým okolnostem provedl svou vnitřní regresivní sebedestrukci, v jejímž krajním důsledku byl pak počátkem roku 1974 Zumr z nově vzniklého pracoviště, z Ústavu pro filosofii a sociologii, propuštěn a zbaven na dlouhou dobu možnosti žít jako „pracující filosof“.

Abychom se však vrátili zpět. Tvůrčí filosofická práce se v moderní době – a zejména v době, kdy se tvoří socialistická společnost – nedá dělat tak, že každý si hraje na svém písčátku nezávisle na práci jiných. Je třeba vytvářet pracovní kolektivy, spojovat se v širší pracovní společenství, vytvářet užší i širší pracovní uskupení, spojovat své síly v širší strukturované a vnitřně diferencované celky.

Je tedy třeba cílevědomé organizační práce, která je nezbytnou a základní podmínkou tvůrčí práce vědecké a která nahrazuje „monádologicky“, „atomisticky“ a „privatisticky“ prováděnou činnost „geniů minulých epoch“. Čili správně chápaná a prováděná organizační práce ve vědě a tvůrčí vědecká práce sama tvoří dvě strany jedné a téže mince.

A tuto organizační práci začal náš kolektiv od samého počátku, zejména však od liblické konference v roce 1958, cílevědomě vykonávat. Neboť prvním pevným a účinným odrazovým můstkem, který jsme si vytvořili, byla konference „Filosofie v dějinách českého národa“, uskutečněná v dubnu 1958, jejíž protokol – což je dnes podivuhodné – téhož roku dokonce i vyšel jako kniha nakladatelství ČSAV.

Tento počín měl zásadní význam v mnoha směrech a byl východiskem především v práci organizátorské. Konferenci jsme připravili ve spolupráci s filozofy z pražské Karlovy university, tvořivě se jí zúčastnili i filozofové z Brna a Bratislavy i někteří filozofové ze zahraničí. Tak se začal rýsovat i základ tematické strukturace. Především – pokud jde o českou filosofii – se střediskem bádání ve dvou nesmírně důležitých okruzích (český pozitivismus a Masaryk) stalo Brno. Kolegové ze Slovenska pochopitelně převzali organizaci práce o celé slovenské filosofii.

V Liblicích 1958 byly ovšem položeny základy i pro mezinárodní spolupráci české filosofie. Všichni – každý pochopitelně jinak a v různé míře – jsme byli poznamenáni „slavismem“ českého národního obrození. Josef Zumr dosti výrazně – vystudoval ostatně obor filosofie–slovanské literatury. Není tedy nepřírozené – odpovídalo to ostatně i objektivním potřebám v tom smyslu, v jakém se naplnilo proroctví Augustina Smetany o Slovanech jako

tvůrcích socialistického lidského věku –, že naše zahraniční vazby měly zpočátku výrazně slovanské zabarvení.

V šedesátých letech, rozvíjejíce systematicky zárodečné vazby, které se vytvořily v Liblicích 1958, jsme navazovali cílevědomě styky se sovětským Ruskem, Polskem a Jugoslávií, vnášejíce přirozeně do těchto vazeb i naše filosoficko-ideologické přístupy. U Sovětů šlo v první řadě o antologii z československé filosofie, které bude věnována v dalším výkladu zvláštní pozornost, protože osudy této antologie jsou symptomatické jak pro náš kolektiv, tak pro celý Ústav a pro Josefa Zumra zejména; a mají i rysy absurdity, jak se projevují nezávisle na „kulturním zpracování“ v samotném syrovém životě a v dějinách.

Velkoryse – téměř ve stylu střeoevropské slovanské federace, programované slovanskými revolučními demokraty – byly zakládány vazby s Polskem a Jugoslávií. Deformativní rysy, pronikající tehdy náš „společný slovanský život“, udělaly těmto vazbám brzo konec, nicméně je nutno objektivně konstatovat, že jsme dospěli přece jen o něco dále než slovanští federalisté 19. století.

S Poláky jsme chtěli vždy po dvou letech pořádat sympozia, jednou u nás, podruhé v Polsku. Uskutečnilo se jen první ve Varšavě – v prosinci 1964 –, a to k mimořádně závažnému tématu „Hegel a Slované“. Zumrův referát o této konferenci lze číst u nás, v Polsku a ve Švýcarech (viz Zumrovu bibliografii v závěru tohoto sborníku).²

Druhá konference, která se měla konat za dva roky v Praze, se z výše dotčených důvodů neuskutečnila – za dramatických a kuriózních okolností, které mají rysy černého humoru; vyzkoušeli jsme, že je možno účinně stávkovat i ve filosofii – což je myslím speciálně mezi českými intelektuály zkušenost naprosto ojedinělá.

Ještě dalekosáhlejší důsledky měla a mohla mít spolupráce s Jugoslávií, započatá jednotlivými kontakty – podobně jako v polském případě – již hluboko v šedesátých letech. Na navázání těchto kontaktů s Poláky a Jugoslávci měl lví podíl právě Josef Zumr.

Spolupráce s Jugoslávií vyvrcholila největším mezinárodním počinem našeho kolektivu, kdy bylo v prosinci 1968 v Opatii uskutečněno československo-jugoslávské sympozium filosofů k tématu „Problémy socialismu v součas-

2 Kromě „Bibliografie Josefa Zumra“ a zde přetiskované stati Roberta Kalivody obsahuje sborník texty těchto autorů: Walter Biemel, Sérgio Corduas, Miroslav Drozda, Karel Floss, Zdena Fibichová, Jiří Gabriel, Jan Garewicz, Bohumil Hrabal, Květoslav Chvatík, Klaus Jeziorkowski, Jaroslav Kolár, Jaromír Loužil, Antonín Mokrejš, Lubomír Nový, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat, Jaroslava Pešková, Miloš Pojar, Vladimír Preclík, Barbara Skarga, Dragoslav Slejška, Ladislav Soldán, Stanislav Sousedík, Vladimír Svatoň, Irena Šnebergová, Zdeněk Šolle, Ján Uher, Marian Váross, Elena Várossová, Predrag Vranicki. Jeden ze dvou doložených exemplářů tohoto samizdatového sborníku, o nichž má redakce Filosofického časopisu povědomost, se nachází v knihovně Filosofického ústavu AV ČR v Praze. Pozn. red.

ném okamžiku“, jehož úplný protokol vydala bělehradská revue „Filozofija“ a některé příspěvky slovinšky i lublaňská revue „Anthropos“. Dohodli jsme se tehdy na pravidelných každoročních sympoziích, jež měla být pořádána střídavě v Jugoslávii a v ČSSR, přičemž každá země by byla povinna vydat úplné protokoly sympozií, konaných na její půdě.

Ještě v roce 1969 se uskutečnilo toto symposium v Praze na téma „Teoretické problémy komunismu“, ovšem počínající sebedestrukce Filosofického ústavu ČSAV způsobila, že u nás byla o této konferenci uveřejněna jen matná stručná zpráva, přičemž o otištění protokolu konference v naší zemi nemohlo již být ani řeči.

Rok 1968 znamenal maximální rozvinutí mezinárodní spolupráce české filosofie konečně i do oblastí mimoslovanských. I tato skutečná internacionalizace, predestinovaná především i internacionálním dosahem českého myšlení v celých jeho dějinách, se postupně připravovala v průběhu práce od liblické konference v r. 1958 a přinesla vynikající plody zejména v úzkých pracovních kontaktech s německým a italským světem a v uplatnění vynikajících plodů našeho myšlení na německé a italské půdě.

Že si tyto mnohostranné vnitročeskoslovenské a mimočeskoslovenské vazby české filosofie zachovaly i po téměř dvaceti těžkých letech svou životnost a plodnost, je zřejmé i z našeho sborníku k Zumrovu jubileu.

* * *

A to zatím nebyla řeč o mimořádně důležitých vazbách interdisciplinárních.

Od počátku nám bylo jasné, že se moderní filosofie již nemůže vyvíjet cestou metafyzické spekulace a že vědecké výsledky jsou přímo úměrné tomu, jak se filosofie dokáže prolínat a přímo i splývat s konkrétními vědami; a to se pochopitelně v té či oné míře týká i práce v oblasti dějin filosofie.

Všeobecně hovořit o přerůstání dějinně-filosofické práce v práci filosofiko-dějinnou je zde snad zbytečné, i když jde o problém stále žhavý a výbušný, jak jsme se sami přesvědčili v dotyku a styku s historiky; ten však přinášel i plodné výsledky. V některém ohledu, například v tematickém okruhu radikální demokracie 19. století, hrála poválečná marxistická filosofie, soustředěná na našem pracovišti a reprezentovaná výrazně i Josefem Zumrem, přímo průkopnickou roli i vůči obecné historiografii.

Vzhledem ke specifickým českým okolnostem byla nicméně hlavní sférou styku sféra uměnovědná a estetická. Naše spolupráce se nejintenzivněji rozvíjela s literárními teoretiky a historiky – což se ostatně obrází i v jubilantově sborníku. Zumr sám napsal několik prací zásadního významu právě i pro oblast historie a teorie umění a estetiky. Při oddělení vznikla přímo

pracovní skupina pro estetiku, která – tj. estetika – při vši vědní specializaci zůstává a bude vždy filosofickou disciplínou, stejně jako jiné oblasti obecné teorie člověka.

Z našeho pracovního kolektivu vzešel i nejzávažnější ediční čin poválečného českého myšlení: vydání estetických spisů Jana Mukařovského, které v roce 1966 uskutečnil tehdejší člen našeho kolektivu Květoslav Chvatík spolu s nezapomenutelným vůdčím českým literárním historikem a teoretikem Felixem Vodičkou. Byla to edice, která umožnila zatím největší rozliv moderního českého myšlení po světě a která skvěle demonstruje jeho světový dosah a význam, i když recepce Mukařovského ve světě je zatím dosti chaotická.

Vzhledem k výsledkům a recepci činnosti našeho pracovního kolektivu bylo nakonec přirozené, že z jeho půdy vznikl v roce 1968 „Mezioborový tým pro studium dějin českého myšlení“, jehož řízením byl vedoucími orgány ČSAV pověřen právě Josef Zumr. Tým měl pomáhat objasňovat a postupně řešit teoreticko-metodologické problémy vývoje české společnosti a české kultury.

Filosofie, dozrávající ke svému úkolu moderní „pansofické“ aktivity, mohla tak tvořivě napomáhat interdisciplinární činnosti a zároveň v rámci svých možností i otupovat a paralyzovat degenerativní důsledky dělby práce v konkrétních vědách. To je vůbec ta nejvyšší a nejnáročnější funkce, kterou moderní filosofie může mít.

U nás vzhledem ke známým okolnostem působil Zumrův tým jen velmi krátce; nicméně zasluží být v této zprávě zmíněn, protože i při svém jepičím trvání uskutečnil několik důležitých akcí. Nemůžeme je všechny uvádět, upozorníme jen na tu nejdůležitější: Tým uspořádal kvalitní kolokvium k národnostní otázce, což při známém českém primitivismu v chápání tohoto problému a při celkově stále ještě předvědeckém chápání vývoje českého národa českou vědou byl počin inovační a dalekosáhlý, který ovšem vymizel z veřejné paměti, protože nebyl a není dokumentován a veřejnosti literárně zpřístupněn.

* * *

Po základním projektu *Filosofie v dějinách českého národa* následovala bezprostředně *Antologie z dějin československé filozofie* (Nakladatelství ČSAV 1963), kde jsme přešli z českých rozměrů již do rozměrů československých. „Federalizovali jsme se“ ve filosofii ještě před federalizací a slovenskou část si vypracovali naši slovenští kolegové sami; jejich kolektiv v sourozeneckém bratislavském institutu vedla Elena Várossová citlivě a s vyvinutým vědomím československé vzájemnosti. „Federalizaci“ v dějinách myšlení totiž ne-

Ize přehánět a absolutizovat ani v československém měřítku; tehdy to však bylo funkční jak věcně (šlo o 1. díl *Antologie*, sahající časově do poloviny 19. století), tak ideologicko-politicky: svým postupem jsme pomáhali probívat ideu federalizace naší země. Pokud jde o další vývoj, a tedy i o další díl *Antologie*, který zatím ještě neexistuje, jsou nejdůležitější jevy co do vnitřní kvality již vysloveně – a v dobrém slova smyslu – československé, myslíme-li na československý strukturalismus, nemyslitelný bez Igora Hrušovského, nebo na vůdčího představitele moderní slovanské socialistické kultury Laca Novomeského, hlubinně spjatého po celou dobu jeho činnosti s vrcholnou vlnou české avantgardy.

1. díl *Antologie* jsme redigovali s Josefem Zumrem my dva společně, a to utvrdilo naše osudové společenství; právě kvůli našim dvěma jménům byla později *Antologie* stažena z veřejných knihoven; a v dalším vydání byla odstraněna velká předmluva, která je prvním náčrtem syntetického marxistického pohledu na dějiny českého a slovenského myšlení daného období; my dva jsme totiž dali tomuto textu ucelený a sevřený tvar.

Antologie (i její předmluva) byla sice mezerovitá, jak to vyplynulo z tehdejšího stavu práce – byla však dílem velkého pracovního kolektivu československých filosofů, který se nám podařilo k této práci shromáždit. Další osud tohoto díla je symptomatický pro životní příběhy našeho jubilanta.

Antologie byla objednána po liblické konferenci sovětskými kolegy a již v roce 1960 vezl Josef Zumr její rukopis do Moskvy. Pak se ten rukopis nějak v Moskvě ztratil a my jsme její originální verzi vydali doma v roce 1963. Uplynula léta a sovětská kolegyně projevili o *Antologii* znovu zájem. Před svým propuštěním z pražského Ústavu na počátku roku 1974 se přípravou této druhé verze *Antologie* zabýval především Josef Zumr, poté co byl zbaven všech ostatních funkcí. Pak jej propustili. V roce 1981 vyšla tato nová verze *Antologie* česky, o něco málo rozšířená, o rok později s některými úpravami v Moskvě rusky.

Mluvil jsem asi před dvěma roky při jedné příležitosti s nynějším vedoucím Oddělení dějin filozofie pražského Ústavu pro filozofii a sociologii a mluvili jsme i o *Antologii*. Kolega z pražského Ústavu měl v zásadě pravdu, když říkal, že v práci je třeba pokračovat bez ohledu na deformace, které vznikly. Na vyhození Zumra neměl on sám žádný podíl, protože přišel do nového Ústavu až po sebedestrukci Ústavu starého. V zásadě nelze nic namítat ani proti tomu, že se odstraní jména jednotlivých autorů – členů pracovního kolektivu a dílo se podepíše jako „kolektiv“ se svým „velitelem“. Vypadá to prostě jako v období vojenského komunismu.

Co je však skutečně jedinečné a co vejde do análů pražské filosofie, je to, že se vyhodí na dlažbu pracovník, který má hlavní podíl na díle, jímž se současně pracoviště prezentuje a předvádí ho nejen doma, ale i v Sovětském svazu, a tím i ve světě. Zejména tzv. „čistí filosofové“, kteří se zabývají českou národ-

ní povahou, by měli vzít v potaz tento fenomén; už i proto, že se projevuje u některých filosofů, hlásících se k české národnosti. A přitom nejde jen, jak je vidět, o „pozůstatek buržoazní minulosti“.

* * *

V úzké souvislosti s prací na *Antologii* a na celkových dějinách české a slovenské filosofie věnoval Josef Zumr mimořádnou organizační i vlastní tvůrčí práci přípravě a realizaci řady hesel z české a slovenské filosofie do několika evropských filosofických encyklopedií, a získal tím neobyčejnou zásluhu na rozšíření základních znalostí o naší duchovní kultuře v Evropě. Ti z nás, co přišli do určitého kontaktu s mimočeskoslovenským kulturním prostředím, vědí, že se o nás ví v Evropě velmi málo nebo vůbec nic – ačkoliv se o nás mnohdy halasně mluví a píše. Proto je tato Zumrova málo efektní a málo výnosná dlouholetá činnost mimořádně cenná.

Především Josef Zumr organizoval dlouhá léta dodávání hesel o české a slovenské filosofii do *Velké sovětské filosofické encyklopedie*, přičemž řadu těchto hesel i sám napsal. S touto prací začal již v roce 1959. Hesla vycházela postupně v pěti svazcích, poslední pátý svazek byl vydán v Moskvě v roce 1970, kdy vyšlo též velké souhrnné heslo o české filosofii, které jsme napsali společně o deset let dříve. Různým nekvalifikovaným zásahům do znění tohoto hesla nemohl již Zumr zabránit. Česká Zumrova verze tohoto hesla vyšla u nás v 1. dílu *Pedagogického slovníku* v roce 1965.

Padesát šest hesel z české a slovenské filosofie a heslo „Herbart“ napsal Zumr do *Slovníku filozofów*, který vyšel polsky ve Varšavě v roce 1966.

Vypracoval také heslář a hesla o české a slovenské filosofii pro Itálii, kde se však tento projekt bohužel neuskutečnil; materiál byl pak předán do NSR, kde byl určen pro Herderův *Lexikon der Philosophie*. Ani Herderovo nakladatelství bohužel nakonec z finančních důvodů svůj dalekosáhlý záměr nerealizovalo.

Pro francouzskou *Encyclopédie Philosophique* napsal Zumr osmnáct hesel z české filosofie a vydal rovněž ukázky z děl příslušných autorů. Tato edice je ve Francii právě v tisku.

Souběžnou prací při přípravě 2. dílu *Antologie z československé filosofie*, kterou měl Josef Zumr rovněž na starosti, byl jeho heslář *Slovníku k dějinám filosofického a sociálně politického myšlení 19. století v Čechách* z roku 1973, který zůstal bohužel rovněž pouze v rukopise.

Zumr konečně kvalifikovaně recenzoval i nejlepší český moderní filosofický slovník, který u nás po válce vyšel a který vytvořili naši brněnští kolegové.

Je snad zřejmé, že v této nesmírně důležité oblasti filosofické práce zaujal Josef Zumr v naší poválečné vlně místo nejpřednější.

Konečně se tak dostáváme i k vlastní tvůrčí individuální práci našeho jubilanta, pokud není uložena v dílech, o nichž byla řeč výše.

Je několik okruhů, v nichž se Josef Zumr jako tvůrčí filosof pohyboval a pohybuje.

Bylo již zmíněno, že radikální demokracie, která se vytvořila v polovině minulého století v další evropské revoluční vlně, jež následovala po Francouzské revoluci, je oblastí, v jejímž výzkumu byla poválečná česká filosofie v předstihu. U nás šlo pochopitelně zejména o postizení místa české radikální demokracie v tomto evropském proudu.

Zde zahájil Josef Zumr svou badatelskou dráhu. A je možno dnes s odstupem řady let konstatovat, že již v padesátých letech měl jako mladý a začínající badatel jasný a zralý úsudek, ačkoliv přirozeně navazoval na práci starších a tehdy již známých kolegů. Ti vyškrtli v roce 1956 ve sborníku věnovaném J. V. Fričovi z jeho stati „Čeští radikální demokraté a I. Gercen“, která byla vlastně po dřívějších drobnějších příspěvcích prvním větším Zumrovým vědeckým počinem, partií o Bakuninovi; ta totiž svým celkovým pozitivním hodnocením Bakuninova přínosu v době okolo roku 1848 odporovala tehdejší „marxistické“ teologii, která objektivní význam tohoto teoretika hrubě zkreslovala a znevažovala.

Bez docenění Bakunina v krizi čtyřicátých let ovšem nelze vědecky pojmut tehdejší evropskou radikální demokracii vůbec, a její slovanský sektor zvláště. Že to Zumr již tehdy pochopil, staví jej na přední místo mezi badateli o této otázce. Svůj celkový a dodnes nepřekonaný pohled na tuto problematiku formuloval pak ve stati „Politické názory revoluční demokracie“, uveřejněné v roce 1967.

Josef Zumr se této problematice věnuje stále, i když se od konce padesátých let těžiště jeho badatelského zájmu přesouvá jinam. V obsáhlé monografické studii *Antika a česká filosofie 19. století* z roku 1975, z níž byla zatím uveřejněna jen třetina a jejíž název tomu, o čem právě bude řeč, nijak nenasvědčuje, objasňuje Zumr u nás poprvé, že v okruhu radikální demokracie české i evropské se zrodilo – nezávisle na Palackém a ještě před ním – jiné chápání husitství, které se sice svou vědeckou vybaveností nemůže srovnávat s Palackého prvním hluboce fundovaným obrazem českých dějin, koncentruje se však na hodnoty, které jsou pro převratnost husitské intervence do českých i evropských dějin základní. A jsou zde i další důležité a otevřené problémy, které bude třeba – jak vyplývá ze Zumrova výkladu – v dalším zkoumání radikální a revoluční demokracie dále ještě řešit.

Paralelně a i v jisté věcné vazbě s českou radikální demokracií vzniká dílo Augustina Smetany. Zásluhou členky našeho pracovního kolektivu Marie

Bayerové byly v roce 1960 a 1962 vydány dva svazky Smetanových *Sebraných spisů*; z třetího dosud nevydaného svazku, připraveného členkou našeho kolektivu Irenou Michňákovou-Šnebergovou, vydává editorka tři drobné, ale důležité, dosud jen rukopisné texty Smetanovy právě v našem sborníku.

Na přípravě této velké edice se přirozeně podílel i Josef Zúmr, který se Smetanovým prostřednictvím patrně dopracoval i k svému hlavnímu tématu, k českému herbartismu.

I když se v práci na Smetanovi udělalo u nás v šedesátých letech poměrně hodně, zůstává dosah Smetanova vystoupení stále ještě nedocenen. Zejména v onom ohledu, v němž dílo tvůrčího filosofa zasahuje a přesahuje – či nezasahuje a nepřesahuje do života celé společnosti. Neboť to nebylo jen fiasko české radikální demokracie v letech 1848–1849, ale i naprostá osamocenosť Smetanova ojedineleho filosofického přístupu k vazbě národních kultur, naprostá izolovanost jeho chápání česko-německého vztahu, co nějak předznamenalo i krach budoucího meziválečného státu, neschopného vyřešit národnostní problémy.

Nedocenen je stále i význam Smetanovy metafyzické spekulace pro pohyb a vývoj romantického myšlení. Přitom panoval i silný sklon – nutno říci zcela pochybný – měřit Smetanu tím, jak se přiblížil nebo nepřiblížil k Marxovi, k jeho soudům a stanoviskům.

Co bylo doceněno – a je to především zásluha Josefa Zumra – je originalita Smetanovy filosofické konstrukce, založené na syntetizování Hegelovy a Herbartovy myšlenkové pozice. Zúmr ovšem docenil nejen originalitu a závažnost tohoto Smetanova myslitelského počinu, ale ukázal zároveň – a to je neméně významné –, že stejným způsobem, tj. přes kritickou syntézu Hegela a Herbarta, se koncem 19. století propracoval k marxismu čelný italský myslitel Antonio Labriola. Zúmr tak konkrétně dokumentoval, že v případě Augustina Smetany nejde o extravagantní anomálii nějakého „českého blouznivce“, ale o postup, který mohl být a byl symptomatický pro obecnější myšlenkový pohyb té doby.

* * *

Tím se konečně dostáváme k Herbartovi a českému herbartismu, hlavnímu Zumrovu tématu, o němž Zúmr napsal svou největší práci, již se i formálně etabloval jako kvalifikovaný vědec. Práce jako celek nebyla dosud otištěna, i když většina jejích partií byla publikována jednotlivě a po částech. Nemůžeme se zde touto prací zabývat podrobněji. Vzhledem k tehdejšímu primitivnímu přístupu k Herbartovi a herbartismu je nutno však zdůraznit její průkopnický význam. Pro mnohé totiž Herbart byl – a stále ještě je – „strašákem

do zelí“ a často se krčí rameny nad tím, že se jím někdo může ještě zabývat a že je mu možno přikládat nějaký význam.

Boj s „konzumním“ a „trhoveckým“ vědomím se nedá pochopitelně vést jen vědeckými prostředky – nicméně vědecké zvládnutí věci je většinou jeho nezbytnou podmínkou. A Zumr ve svých studiích z roku 1958 – jedna z nich vyšla právě ve sborníku *Filosofie v dějinách českého národa* – a ve své monografii *Herbart a český herbartismus. Část první: Herbart a německá filozofie klasického období* z roku 1964 prokázal, že z Herbarta se odvíjí souvislá linie, která krystalizuje zejména v Čechách, kde vrcholí v Otokaru Hostinském, v němž zároveň přerůstá do českého strukturalismu.

Josef Zumr, jak je patrné, zpracoval zatím jen první díl své velké práce, druhý na něho ještě čeká. A že na něho čeká sám Hostinský jako vrchol a mezník tohoto vývoje, to ví nejlépe náš jubilant sám.

I první díl jeho monografie je ovšem velkým inovačním počinem sám o sobě; o tom svědčí sám název *Herbart a německá filozofie klasického období*, který je v dalším Zumrově výkladu dostatečně zdůvodněn a objasněn.

Že se v myšlenkové reakci Německa na Francouzskou revoluci otevívá hegelovsko-herbartovský rozštěp, na to asi přivedl Zumra sám Augustin Smetana, jak o tom již byla zmínka. Zumr však tento podnět přivedl až k přesnému pojmovému vyjádření a pojmenování toho, co Smetana zapředl do své básně spekulace.

Zumrova analýza totiž umožňuje pochopit, že tzv. německá klasická filozofie není jednotlivý proud, že tzv. německý „Sonderweg“ není ve filosofii tak zvláštní, že „klasikem“ je i Herbart, že „německý idealismus“ hegelovského typu je pouze jedním článkem v této polaritě, v níž německé myšlení na Francouzskou revoluci reaguje, a že Herbart jako druhý článek této polarity navazuje objektivně na onen proud osvícenského myšlení, který s tzv. „německým idealismem“ nemá nic společného.

Zumr otevřel problém, který bude asi třeba dále promyslet. Neboť co značí ve filosofii, ve vědě a nakonec i v umění termín „klasický“ a „klasika“? Velmi málo, což ukazuje i sama současná německá diskuse o tzv. „výmarské klasice“. Bude třeba se asi rozloučit s termínem „klasika“ jako s pojmem významově určitým a určujícím – a to nejen pro Německo. Problém té „klasiky“, o níž je zde řeč, je asi problémem sporu romantického myšlení s postoji „neromantickými“.

Ale nechtějme předbíhat. Pro dichotomii Hegel – Herbart našel Zumr přesnější pojmové vymezení proto, že našel jistý klíč k nadhledu nad důležitým jevem a podal přesný výklad Herbartova filosofického systému a jeho myšlenkových vazeb. Co zatím chybí, je výklad Herbartovy etiky a jejího zabudování do Herbartova vztahového racionalismu. To, že Herbart svými estetickými teorémami klade základy novodobé axiologie a zároveň svou etiku,

kteřou chápe jako součást estetiky, buduje na představových schématech svého mechanického racionalismu, je podivuhodná věc; zde se snad nejvíce odhalují myslitelské meze filosofa, který chtěl téměř matematicky vyložit oblast „timetiky“, abychom užili termínu, který pro oblast teorie hodnot razil Otokar Hostinský.

O tom všem ale jistě pojedná Josef Zumr v druhém dílu svého díla o Herbartovi a českém herbartismu.

* * *

Přes český herbartismus a Hostinského se dostáváme ke třetí hlavní oblasti Zumrovy tvůrčí práce, k moderní československé filosofii a k moderní české kultuře.

Je nutno zdůraznit, že Josef Zumr má lví podíl na pochopení myšlenkového významu československého strukturalismu a na jeho včlenění do našeho a evropského kontextu. Při dělbě práce do jednotlivých speciálních vědních disciplín mizí často i odborníkům smysl pro celkový rozsah a dosah určitého jevu. Tak se například často zužuje představa o našem strukturalismu na Mukařovského a literárně-lingvistickou sféru; je to představa jednostranná a chybná. Vždyť teprve dnes se začíná rýsovat poznání, že praotcem československého a světového strukturalismu byl český teosof Jan Amos Komenský a že se dá skutečně mluvit o strukturalismu jako o našem přínosu Evropě a světu.

Zumr poukázal na zakladatelský význam J. L. Fischera v moderní fázi strukturalistického myšlení u nás i na mimořádnou úlohu Igora Hrušovského v dalším rozpracování strukturalistické myšlenky. Sám svou práci toto myšlení konkretizuje a rozvíjí. S Fischerem a Hrušovským jsme přitom byli v živém styku.

Shodou okolností jsme se měli oba – Pepík a já – habilitovat v Olomouci a navázat na olomoucké univerzitě na Fischerovo zakladatelské dílo. K tomu pochopitelně nedošlo. Vnitřní vazby k Olomouci, které tehdy vznikly, však trvají dále, jak je snad zřejmé i z pronikavé „fischerovské“ studie předního olomouckého Fischera žáka Karla Flosse v tomto sborníku.

Strukturalisticko-marxistické přesvědčení se Zumrovi stalo i osudným. Jeden z jeho textů (*Československá filozofie přítomnosti* z roku 1969) si vzali za záminku hlavní aktéři sebedestrukce Filosofického ústavu, kteří Josefa Zumra z české filosofie „vykázali“. A to bez ohledu na to, že některé myšlenkové pochody rozvinuté v tomto textu byly přijaty s porozumivou pozorností i sovětskými kolegy na sympoziu „Lenin a dialektika“ koncem roku 1969 v Moskvě, kde je Zumr přednesl.

Josef Zumr se nepodílel na sebeustrukci Filosofického ústavu, protože by prováděl i sebeustrukci sebe samého. Linií, která vznikala koncem padesátých let, udržel v Ústavu až do konce, takže v budoucím hodnocení pražské filosofie snad nebude Filosofický ústav ČSAV na tom nejhůře, i když Zumrovým odchodem na počátku roku 1974 zmizel ze světa ...

Zumr se ovšem nezabýval jen „čistě filosofickými“ problémy moderní filosofie, ale i širokou škálou otázek, hýbajících moderní českou kulturou. Má úzký a bezprostřední vztah k čelným současným českým umělcům, jak je ostatně patrné i z tohoto sborníku.

Pokud jde o moderní české kulturní a myšlenkové proudy, zabýval se Josef Zumr zejména „českým existencialismem“ Ladislava Klímy, básníka a filosofa v jedné osobě. Po roce 1948 je Zumr strůjcem všech edic tohoto vynikajícího moderního českého myslitele a básníka, který dal – a to se dá říci zcela zodpovědně – existenciálnímu životnímu pocitu nejen českou tvářnost, ale i objevnost, autenticitu a světovost, kterou mají vrcholné plody moderní české kultury vesměs. Ke své největší klímovské edici z roku 1967 (Ladislav Klíma, *Vteřiny věčnosti*) napsal Josef Zumr i rozsáhlou zásadní studii, která je směrodatná pro hodnocení jedné velké postavy moderní české kultury dodnes.

* * *

Josef Zumr má dar hloubkového záběru, schopnost vyhmátnout jádro věci, má dar „pansofického“ nadhledu, schopnost postihnout hierarchii důležitosti jak ve věcech samých, tak i v sémantice lidského vědomí.

Má dar rozpoznat a postihnout dialektiku dílčích a obecných faktorů. To z něho dělá skutečného filosofa. Neboť moderní filosofie spočívá právě v těchto schopnostech.

Po gorbačovském revolučním obratu v chápání reálného socialismu se Josef Zumr za účinného přispění ústředních československých orgánů vrátil ke své tvůrčí práci v Československé akademii věd.³

Má teď právě šedesát let, tedy již není žádný mladíček. Má však – lze to tak snad říci – tělesný i duchovní habitus „poměrného mladíka“. Takže to, co chce ještě udělat, může dobře zvládnout.

K tomu mu my všichni, co jsme se seskupili do tohoto „festšriftu“, přejeme hodně zdraví a svěžesti!

Tedy Pepíku – dobrý start k dalšímu kulatému jubileu!!!

3 Záslouhou změněné situace a dobrých přátel, zejména tehdejšího ředitele Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská, dr. Jana Jandy, mohl v roce 1988 Josef Zumr nastoupit jako vědecký pracovník na toto pracoviště. Pozn. red.